Adam Smith 250 yaşında

Gelecek yıl, Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucu belgesi olan Bağımsızlık Bildirgesi'nin onaylanmasının 250. yıldönümü olacak. Ancak ekonomi anlayışımız için hayati önem taşıyan bir diğer temel belge de 2026'da aynı dönüm noktasına ulaşacak: Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* . Hızlı ekonomik ve yapısal dönüşümlerin yaşandığı bir dönemde, onun fikirlerinin yeniden ele alınması gerekiyor.

İki fikir öne çıkıyor. Birincisi, piyasaların "görünmez eli"nin, belirli koşullar karşılandığı takdirde kaynakları verimli bir şekilde tahsis etmesidir; bu koşullar arasında istikrarlı bir para birimi, ekonomik aktörler arasında bir dereceye kadar güven ve ahlaki dürüstlük ve güvenilir mülkiyet hakları yer almaktadır. Dışsallıklar (bir kuruluşun faaliyetlerinin diğerleri üzerindeki fiyatlandırılmamış etkisi) ve bilgi boşlukları ve asimetriler, görünmez elin verimliliğini ve performansını azaltır.

İkinci ve belki de daha önemli olan fikir, bir ekonominin verimliliğinin ve üretkenliğinin, günümüzde "uzmanlaşma" olarak bilinen "iş bölümü" ile artırıldığıdır. Uzmanlaşmış bir ekonomi, ölçek ekonomilerinden, öğrenmeden ve yenilik için daha güçlü teşviklerden yararlanan çeşitli bilgi ve uzmanlık kümeleri tarafından yönlendirilir. Uzmanlaşma, makul derecede verimli bir değişim yöntemi olmadan işleyemeyeceğinden, Smith'in görünmez eline bağlıdır. Uzmanlaşma ilerledikçe, ekonominin karmaşıklığı da artar.

Ancak Smith'in de belirttiği gibi, uzmanlaşma "pazarın büyüklüğü" ile sınırlıdır: küçük bir pazar, çok çeşitli uzmanlaşmış işletmeleri destekleyecek kadar talep yaratamaz. Bu nedenle, genişleyen bir pazara erişim maliyetini düşüren ulaşım ve iletişimdeki gelişmeler, daha fazla uzmanlaşmayı mümkün kılmıştır.

Uzmanlaşmanın bir diğer önemli potansiyel sınırlaması, kaçınılmaz olarak yarattığı risktir. Bir ekonominin uzmanlaşma kalıpları yapısal olduğundan, değişmeleri zaman alır. Dolayısıyla, ticaret sistemi bozulursa veya belirli beceriler veya endüstriler (teknolojik yenilikler veya talep kalıplarındaki değişimler nedeniyle) geçerliliğini yitirirse, bireyler, firmalar ve hatta tüm ekonomiler zorlu ve uzun sürebilecek bir geçiş sürecinden geçmek zorundadır.

19. ve 20. yüzyıllarda, ekonomiler daha uzmanlaştıkça, rekabet karşıtı mevzuattan sosyal güvenlik ağlarına, makroekonomik ve parasal istikrarın korunmasına kadar, ilgili riskleri azaltmak için politikalar, kurumlar ve koşullar kademeli olarak ortaya çıktı. Ancak bunlar büyük ölçüde ulusal düzeydeki çözümlerdi ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra uzmanlaşma küreselleşti.

Savaş sonrası ekonomik toparlanmayı destekleme aracı olarak başlayan süreç, kısa sürede kapsamlı bir dönüşüme dönüştü. Sömürge imparatorlukları, asimetrik ekonomik yapılarıyla birlikte terk edildi ve merkantilizm yerini serbest ticarete bıraktı. Buna ek olarak, dijital devrimle hızlanan ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve uzmanlaşmanın ilk sınırı olan "piyasanın kapsamı" radikal bir şekilde gevşetildi.

Gelişmekte olan ekonomiler için bu, oyunun kurallarını değiştiren bir gelişmeydi. Kişi başına düşen düşük GSYİH'leri nedeniyle, uzmanlaşmanın getirdiği verimlilik ve üretkenlik kazanımlarından faydalanmak için yeterli iç talep yaratamıyorlardı. Ancak yabancı pazarlara ve teknolojilere erişim sağladıktan sonra, karşılaştırmalı avantajlarından yararlanarak hızlı bir GSYİH büyümesi elde ettiler. Dolayısıyla, artan uzmanlaşma, ekonomik faaliyette coğrafi bir kaymayla birlikte gerçekleşti.

Ortaya çıkan yapısal bozulmalar, artan riskleri azaltabilecek yönetim yapılarının evrimini geride bıraktı. Bir süre bu pek önemli görünmedi: Gelişmiş ekonomiler, özellikle Amerika Birleşik Devletleri, uluslararası ekonomik yönetimi finanse etmeye, kuralları belirlemeye ve sistemi ayakta tutan kurumları desteklemeye devam etti. Ancak sonunda, küresel ekonomik güçteki değişim bir dönüm noktasına ulaştı: Uzmanlaşma üzerindeki talep kısıtlaması, risk kısıtlamasının bağlayıcı hale gelmeye başladığı ölçüde gevşedi. Yapısal bozulmalar daha belirgin hale geldikçe, gelişmiş ekonomilerde halkın hayal kırıklığı arttı ve sosyal ve siyasi bir tepkiye yol açtı. Ardından, iklim değişikliğinin etkileri, COVID-19 pandemisi, Ukrayna ve Gazze'deki savaşlar ve artan jeopolitik gerilimler gibi bir dizi şok bu değişimi pekiştirdi. Donald Trump'ın "Önce Amerika" dış politikası ve ikili anlaşmalara olan tercihiyle Beyaz Saray'a dönüşü bunu sağlamlaştırdı.

Sonuç olarak, birçok ülke artık ekonomik güvenliği ulusal güvenlikle ayrılmaz bir şekilde bağlantılı görüyor: Ekonomiler içindeki uzmanlaşma devam etse de, uluslararası düzeyde kısmen tersine dönüyor. Bu sürecin nereye varacağını tam olarak bilmek imkansız olsa da, verimlilik ve büyüme açısından olumsuz sonuçlar beklenebilir; aslında bu, daha fazla direnç ve daha düşük riskin bedelidir. Kişi başına düşen GSYİH'nin düşük olması veya nüfusun az olması nedeniyle iç talebi yaratma kapasitesi daha düşük olan ülkeler daha fazla zarar görecek ve kayıplarının büyüklüğü, küresel pazarlara ne kadar erişimlerinin olduğuna bağlı olacaktır.

Ancak Smith'in uzmanlaşma modeli yakında daha da temel bir değişime uğrayabilir. Hatırlayalım ki bu model, kolayca edinilemeyen veya aktarılamayan belirli bilgi ve uzmanlık alanlarının yaratılmasına dayanmaktadır. Oysa üretken yapay zeka modelleri, birçok etkisinin yanı sıra, neredeyse her alanda, isteyen herkese çok düşük maliyetle uzmanlık sağlamaya doğru ilerliyor gibi görünüyor.

Potansiyel sonuçlar çok geniş kapsamlıdır. Uzmanlık daha az kıt hale gelirse, sahip olduğu fiyat da düşecektir. Sadece aktarılması zor olan bilgi ve beceriler (örneğin, kolayca tanımlanamayan veya belgelenemeyenler) değer kazanacaktır. Başka bir deyişle, insan sermayesinin önemli bir kısmı gelecekte son 250 yıldaki kadar değerli olmayabilirken, bir diğer kısmı çok daha değerli olabilir. Şimdi araştırılması gereken soru, bu kısımların her birinin ne kadar büyük olacağıdır.

Smith'in uzmanlaşma kavramını ortaya koymasından yaklaşık 250 yıl sonra, bu kavram ekonomilerimizin temel bir özelliği olmaya devam ediyor. Ancak aynı zamanda büyük ölçüde değişti. Karşılıklı bağımlılık risklerinin artmasıyla birlikte küresel ekonomide kısmen geriliyor. Yapay zekanın uzmanlaşmayı azaltması olası değil, ancak bilgi aktarımının denklemini değiştirerek, farklı türdeki uzmanlaşmış bilgiyle ilişkili insan sermayesinin göreceli değerini değiştirebilir.

***Ekonomi alanında Nobel ödülü sahibi Michael Spence,** *Stanford Üniversitesi İşletme Yüksek Lisans Okulu'nda Emekli Ekonomi Profesörü ve eski dekan olup, (Mohamed A. El-Erian, Gordon Brown ve Reid Lidow ile birlikte) Permacrisis: A Plan to Fix a Fractured World (Simon & Schuster, 2023) kitabının ortak yazarıdır.*

Kaynak: https://www.project-syndicate.org/commentary/adam-smith-economic-specialization-being-reversed-and-challenged-by-ai-by-michael-spence-2025-08